

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДО РОБОТИ
В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Монографія

Київ – 2025

УДК 373.2

І66

Рецензенти:

Гнізділова О. А., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Зданевич Л. В., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Маріупольського державного університету
Міністерства освіти і науки України
(протокол № 7 від 26.02.2025 р.)*

ISBN

І66 Інноваційно-технологічні засади підготовки фахівців до роботи в інклюзивному середовищі закладу дошкільної освіти : монографія [Електронне видання] / [авт.кол. : Ю.О. Демидова, К.Л. Крутій, С.І. Макаренко, О.А. Поповська, О.О. Фунтікова, О.І. Чекан, В.Ф. Яйленко], за заг. ред. Демидової Ю.О.; за наук. ред. К.Л. Крутій, О.А. Фунтікової. – Київ: Маріупольський державний університет, 2025. 307 с.

У монографії «Інноваційно-технологічні засади підготовки фахівців до роботи в інклюзивному середовищі закладу дошкільної освіти» висвітлено особливості професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти в контексті викликів сьогодення.

Матеріали монографії адресовано викладачам і студентам закладів вищої освіти, викладачам інститутів післядипломної педагогічної освіти, керівникам і педагогічним працівникам освітніх закладів, а також усім, хто цікавиться питаннями професійної підготовки педагогічних кадрів для роботи в закладах дошкільної освіти.

УДК 373.2

© Ю. Демидова, К. Крутій, С. Макаренко,
О. Поповська, О. Фунтікова, О. Чекан,
В. Яйленко, 2025
© МДУ, 2025

ISBN

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЛОГОРИТМІКИ В КОРЕКЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Оксана ПОПОВСЬКА,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти
Маріупольського державного університету (м. Київ)*

Анотація. У статті розкриті питання розробки сучасних підходів до підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти. Визначено пріоритетність застосування засобів мистецтва в корекційно-педагогічній роботі з дітьми з особливими потребами. Зосереджено увагу на засобах логоритміки як однієї з форм своєрідної терапії на основі використання зв'язку музики, слова й руху в комплексі методів навчання, що сприяє легкому навчанню, соціалізації, корекції мовленнєвих порушень у дітей з особливими потребами. Наведено приклади логопедичних вправ та ігор.

Ключові слова: діти з особливими потребами, дошкільна освіта, логоритміка.

Abstract. The article discusses the issues of developing modern approaches to the training of future specialists in preschool education. The priority of using art tools in correctional and pedagogical work with children with special needs has been determined. Attention is focused on the means of logorhythms as one of the forms of a kind of therapy based on the use of the connection of music, speech and movement in a complex of teaching methods, which contributes to easy learning, socialization, and correction of speech disorders in children with special needs. Examples of speech therapy exercises and games are given.

Keywords: children with special needs, preschool education, logarithmics.

Рівень розвитку цивілізації суспільства значною мірою залежить від його ставлення до людини як найвищої цінності. Це вимагає поваги, толерантності, доброзичливого ставлення до всіх, особливо до тих, хто має особливі потреби. Одним із ключових пріоритетів сучасної освіти є забезпечення рівних прав на навчання для всіх дітей, включно з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП), дітьми з інвалідністю та представниками інших соціально вразливих груп. Основною метою розвитку суспільства XXI століття має бути "створення суспільства для всіх" [7, с. 42]. Такий підхід визначає належне ставлення українського соціуму до осіб з ООП.

Сьогодні інклюзивна освіта набуває широкої популярності й потужної підтримки як в Україні, так і у світі. Впровадження інклюзії демонструє прагнення нашої держави орієнтуватися на міжнародні стандарти й загальні цінності з метою створення системи допомоги людям з особливими можливостями, забезпечення рівних прав і можливостей для них, визнання цінності кожної особистості на засадах взаєморозуміння, поваги та гуманності [9, с. 137]. Ці зміни підтверджують розширення розуміння інклюзії в освітньому просторі, що свідчить про серйозні соціальні трансформації.

Проблема розвитку теорії та практики інклюзії на основі вивчення зарубіжного досвіду знайшла відображення в роботах як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Це зумовило появу численних публікацій за відповідною тематикою.

Зокрема, зарубіжні науковці Т. Бут, D. Armstrong, F. Armstrong, H.M. Levin, D. Mitchel, D.L. Ryndak, A.D. Sander, A.D. Treherne, L. Jackson досліджують сутність поняття «інклюзивна освіта». Вітчизняні вчені В. Бондар, О. Волошина, Т. Євтухова, І. Іванова, А. Капська, В. Ляшенко, А. Полударова, Т. Черняєва та інші вивчають аспекти інтеграції дітей з особливими потребами в загальноосвітні заклади, процеси їхньої реабілітації та соціалізації відповідно до суспільних норм.

Основні аспекти змісту, особливості навчання та підготовки до життя дітей з обмеженими можливостями розглядаються в дослідженнях Т. Білоус, І. Дмитрієва, В. Золотоверх, І. Ванова, В. Липа, Л. Одинченко, В. Тарасун, М. Шеремет, Л. Шипіцина, Д. Шульженко та інших.

Теоретичні, організаційно-педагогічні та методичні аспекти інклюзивної освіти докладно проаналізовано у працях О. Акімової, Е. Данілавичюте, Д. Деппелера, Е. Кутепової, Т. Лормана, Д. Лупарта, І. Луценко та інші. Концептуальні основи впровадження інклюзивної освіти у вищу освіту України, особливості супроводу та навчання здобувачів з особливими потребами обґрунтовано в працях В. Бондаря, І. Іванової, І. Калініченко, А. Колупаєвої, К. Кальченко, Г. Нікуліної, Л. Сердюк, В. Синьова, Н. Софій, П. Таланчука та інших.

Одним із важливих завдань вищої педагогічної освіти є розвиток у студентів пізнавального інтересу, особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, здатності до педагогічного осмислення мистецької реальності й самовираження в педагогічній діяльності загалом, а й формування умінь використання засобів мистецтва з корекційною метою, усвідомлення неабиякого значення впливу музики на дітей, зокрема музичної логоритміки як засобу інтегративного застосування у корекційно-педагогічній роботі фахівців дошкільної освіти, зокрема, вихователів, логопедів, музичних керівників та ін.

Проблема впливу мистецтва на всебічний розвиток особистості майбутніх педагогів, формування фахових компетентностей та питання професійної готовності до корекційно-педагогічної діяльності неодноразово досліджувалася у працях сучасних науковців (В. Бондар, З. Ленів, С. Миронова, О. Олексюк, В. Орлов, Г. Падалка, В. Тищенко, М. Шеремет та ін.).

Значення мистецької освіти, за словами професора О. Рудницької, полягає в розкритті сутності, світоглядних функцій та місця мистецтва в загальній системі освіти та культури [25, с. 25]. Актуальним та важливим завданням професійної педагогічної освіти на сучасному етапі розвитку науки та практики корекційної освіти є застосування засобів мистецтва й зокрема музики як одного із засобів

психокорекції, що значною мірою орієнтована на діагностику та корекцію психічного розвитку дітей у педагогічному процесі, що сприятиме культурному розвитку особистості та формуванню внутрішнього світу дитини.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, малодослідженими поки що залишаються проблеми організації та реалізації корекційно-педагогічної роботи фахівцями дошкільної освіти з дітьми з особливими потребами, зокрема в аспекті використання засобів логоритміки, що потребують подальшої розробки з огляду на їх актуальність.

Впровадження інклюзивного навчання в українській системі освіти покладається на висококваліфікованих педагогів, які повинні стати «адептами сучасної освітньої дитиноцентристської методології» [5, с. 165]. Для цього розробляється нормативно-правова база, яка визначає їхню діяльність і спонукає до використання сучасних методик, технологій і стратегій навчання. Основним завданням педагогів є організація освітнього процесу для дітей з особливими потребами якомога раніше, починаючи з дошкільного віку. Тому підготовці сучасних фахівців дошкільної освіти в структурі вищої професійно-педагогічної освіти України нині приділяється особлива увага.

Законодавство України у сфері інклюзивного навчання орієнтується на провідні міжнародні документи про створення безбар'єрного простору, зокрема для реалізації права на освіту дітей з особливими потребами та надання безбар'єрних освітніх послуг.

Принципи загальності та доступності освіти для всіх осіб визначено у низці нормативно-правових документів [14, с. 62], а саме:

- Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р., ратифікованому Україною в 1973 році;
- Конвенції ООН про права дитини від 20.11.1989 р. (далі – Конвенція про права дитини), ратифікованій Україною в 1991 році;
- Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 (далі – Конвенція про права осіб з інвалідністю), ратифікованій Україною в 2009 році;

- Саламанській декларації про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки Дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами від 10.06.1994;
- Європейській соціальній Хартії від 03.05.1996, ратифікованій Україною в 2006 році.

Цими документами передбачено забезпечення доступності та повного й ефективного залучення і включення осіб з особливими потребами до суспільного життя. Для реалізації цього права без дискримінації та на підставі рівності можливостей держави-учасниці забезпечують інклюзивне навчання на всіх рівнях протягом життя.

Зокрема, Конвенцією про права дитини визнано права на освіту дітей з особливими освітніми потребами, включно з тими, хто має порушення інтелектуального розвитку чи складні/комбіновані порушення. Такі діти мають право на повноцінне життя в умовах, які забезпечують їхню гідність, сприяють розвитку впевненості в собі, полегшують активну участь у суспільному житті та забезпечують особистісний розвиток.

Конвенція про права осіб з інвалідністю закріплює право на освіту без дискримінації, на основі рівності та впродовж усього життя. Держава зобов'язується впроваджувати інклюзивну освіту на всіх рівнях, забезпечувати гнучкість освітніх програм, надавати якісні навчальні матеріали та вдосконалювати підготовку педагогічних працівників.

Прийняття нового Закону України «Про вищу освіту» стало значним кроком для впровадження інклюзивного навчання в закладах дошкільної, середньої та вищої освіти [23].

Ратифікація Україною міжнародних правових документів свідчить про взяті зобов'язання дотримуватися загальнолюдських прав, зокрема в забезпеченні якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами. Законодавчо визнано принципи інклюзивного навчання. Конституція України гарантує рівність усіх

людей у гідності та правах, а стаття 53 Конституції закріплює доступність і безоплатність дошкільної освіти в державних і комунальних закладах.

Ухвалення у 2017 році Закону України «Про освіту» забезпечило всім дітям право на освіту, незалежно від віку, статі, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, місця проживання, мови спілкування чи інших чинників. Закон передбачає створення умов для навчання осіб з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних можливостей, здібностей, інтересів та усунення чинників, які перешкоджають реалізації цих прав.

У Законі «Про освіту» визначено основні поняття, як-от: індивідуальна освітня траєкторія, універсальний дизайн, розумне пристосування, інклюзивне навчання, інклюзивне освітнє середовище, індивідуальна програма розвитку, психолого-педагогічний супровід, корекційно-розвиткові послуги, особа з особливими освітніми потребами (ООП) тощо.

Термін «особи з особливими потребами» було запропоновано у Саламанкській декларації, в якій зазначено, що «особливі потреби» охоплюють усіх, чиї потреби зумовлені фізичними або розумовими порушеннями чи труднощами в навчанні [27].

У Законі України «Про вищу освіту» визначено, що особи з ООП – це «особи з інвалідністю, які потребують додаткової підтримки для здобуття вищої освіти». Закон передбачає створення рівних умов доступу до вищої освіти, спеціального навчально-реабілітаційного супроводу, вільного доступу до інфраструктури закладів освіти, а також належну державну підтримку підготовки фахівців з числа осіб з ООП [23].

Окрім зазначеного Закону «Про освіту», нормативною базою для організації інклюзивного навчання є Закон «Про дошкільну освіту» [12], а також Бюджетний кодекс України. Стаття 103 Кодексу передбачає державні субвенції для підтримки осіб з ООП [22].

Робота з дітьми з ООП вимагає від педагогів відповідної професійної компетентності. Згідно з професійними стандартами вихователя та керівника закладів дошкільної освіти (накази Міністерства України «Про затвердження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти», «Про затвердження професійного стандарту «Керівник (директор) закладу дошкільної освіти») у педагогічних працівників дошкільної галузі має бути певна готовність і сформовані здатності до забезпечення здобуття дошкільної освіти дітьми з ООП.

У Базовому компоненті дошкільної освіти (Державному стандарті дошкільної освіти) [2] наголошено на створенні сучасного універсального дизайну в закладі дошкільної освіти та передбачає психолого-педагогічне просвітництво батьків, психолого-педагогічний супровід і підтримку розвитку дитини в умовах родинного виховання, активне залучення батьків вихованців в освітній процес закладу дошкільної освіти.

Першим в Україні комплексним документом, який передбачає створення безбар'єрного простору в різних вимірах (освітньому, цифровому, інформаційному, фізичному, суспільному та економічному), є Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схвалена розпорядженням КМУ від 14.04.2021 № 366-р. [29, с. 74].

Зміст корекційно-педагогічної роботи для дітей з психофізичними особливостями полягає в забезпеченні рівних можливостей для здобуття освіти та активної участі в суспільному житті. Ідея інклюзії базується на принципі, що умови життя людей з обмеженими можливостями мають максимально відповідати загальноприйнятому стилю життя. Діти з особливими потребами мають право задовольняти свої потреби так само, як інші члени суспільства.

Педагоги дошкільних закладів спрямовують свої зусилля на гармонійний розвиток кожної дитини з урахуванням її психофізичних особливостей, здібностей, інтересів та нахилів. Ефективність освітнього процесу залежить від кваліфікації педагогів, які спільно з батьками формують полісуб'єктну

міждисциплінарну команду для супроводу дітей з ООП, розробляючи компетентний освітній маршрут [13, с. 129].

Процес підготовки фахівців дошкільної освіти враховує кілька ключових факторів та взаємопов'язаних аспектів:

- Перегляд змісту й методів підготовки педагогів для роботи з дітьми з ООП, орієнтованих на врахування індивідуальних потреб кожної дитини.
- Підтримка високого рівня викладання, з урахуванням професіоналізму та індивідуального підходу до студентів.
- Використання інтерактивних форм навчання для залучення здобувачів освіти до практичної діяльності в рамках інклюзивної освіти.
- Співпраця між викладачами закладів вищої освіти та дошкільними установами для вдосконалення змісту практик і проведення досліджень [28].

Однією з основних умов ефективної корекційно-педагогічної роботи з дітьми з ООП є високий рівень інклюзивної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти, яка охоплює соціально-психологічну та професійну складові сформованості зазначених якостей. Це включає комплекс психологічних якостей особистості, вроджених здібностей, позитивну мотивацію до роботи в освітніх установах дошкільної освіти, активність соціальних ролей, знання, вміння й навички професійної діяльності, необхідні для підтримки дітей з ООП [16].

Інклюзивна компетентність здобувачів освіти трактується як інтегральна особистісна соціально-психологічна характеристика, що включає сформованість емпатії, готовність до продуктивної співпраці з іншими здобувачами з особливими потребами та володіння навичками надання психосоціальної підтримки в умовах інклюзивного середовища [15].

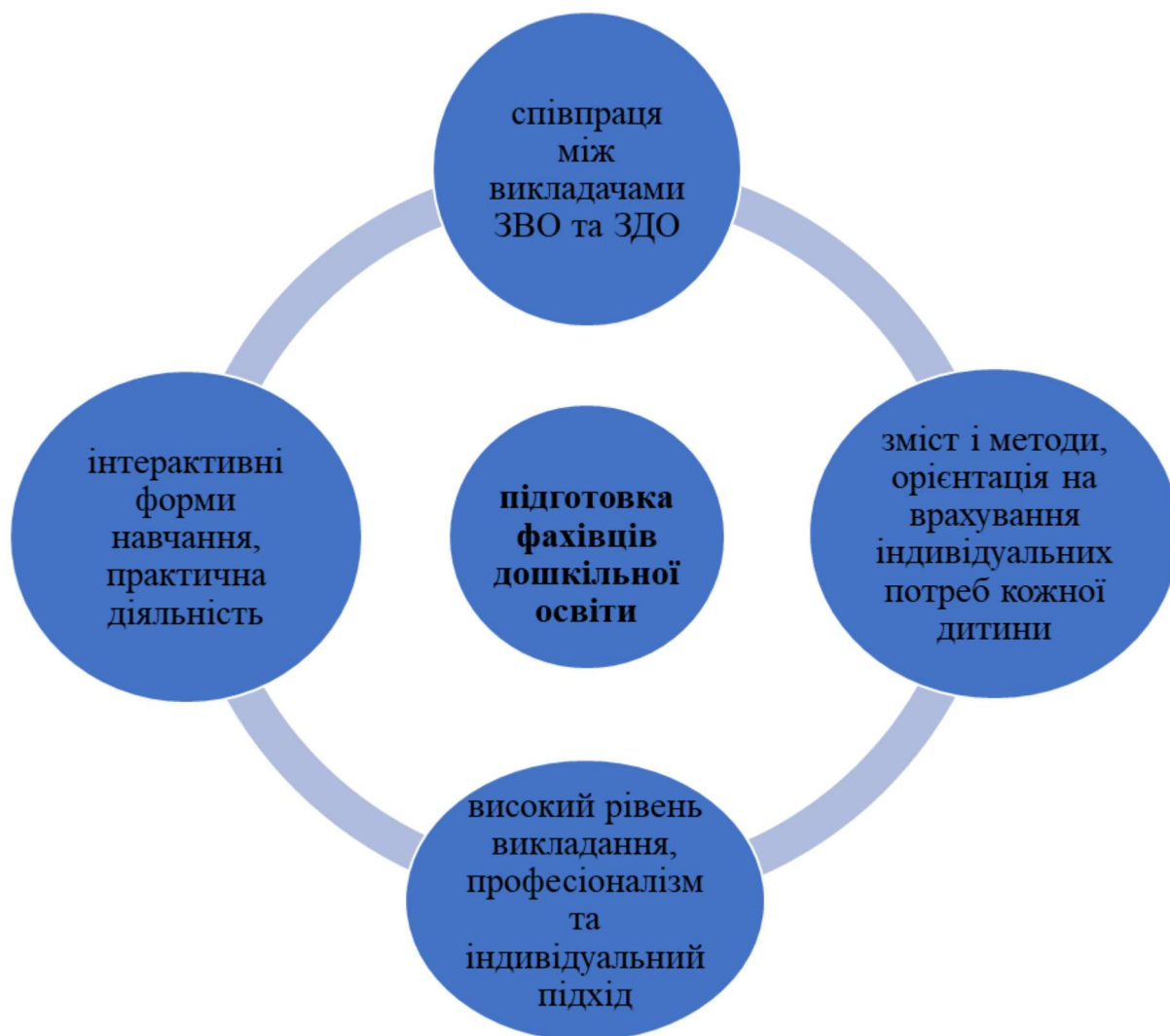

Рис. 1. 1. Ключові аспекти процесу підготовки фахівців дошкільної освіти

Зростання уваги до проблем професійної освіти у контексті підготовки кадрів для навчання дітей з особливими освітніми потребами зумовлене змінами, що відбулися в гуманітарній сфері життя українського суспільства за останні десятиліття. Соціальна політика України спрямована на створення рівних можливостей для участі людей з особливими потребами у всіх аспектах сучасного суспільного життя нарівні з іншими громадянами.

Проблемам визначення основних груп дітей, що потребують специфічних умов для соціальної адаптації та реабілітації, присвячені праці таких дослідників,

як І. Бех, В. Бондар, Т. Власова, Є. Мастюкова, В. Синьов, О. Хохліна, М. Ярмаченко.

Особи з інвалідністю мають відхилення від нормотипового фізичного та / або психічного розвитку, які зумовлені набутими чи вродженими розладами. Навчання дітей із порушеннями психофізичного розвитку здійснюється з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

Залежно від типу порушення, виділяють такі категорії суб'єктів навчання:

- із порушеннями слуху;
- із порушеннями зору;
- із порушеннями опорно-рухового апарату;
- із порушеннями інтелекту;
- із мовленнєвими порушеннями;
- зі складною структурою порушень;
- із емоційно-вольовими порушеннями та аутизмом [29].

Крім того, до осіб з особливими освітніми потребами належать не лише особи з вищезгаданими порушеннями психофізичного розвитку, а й ті, хто має труднощі в навчанні, поведінкові та емоційні порушення, тривалий час був відсутній на заняттях або недостатньо володіє мовою навчання, а також особи з певними обдаруваннями.

Особливі потреби в обдарованих осіб виникають через наявність видатних здібностей, які потребують спеціальних умов для реалізації потенціалу в академічній, творчій, інтелектуальній чи мистецькій сферах.

Ці особливості диктують необхідність адаптації змісту занять, навчального процесу, тривалості навчання, обсягу навантаження, навчального середовища (зокрема, використання жестової мови або інших альтернативних засобів спілкування), а також складання індивідуальних навчальних планів і прогнозування очікуваних результатів.

На основі численних досліджень інклюзивної освіти до осіб, які потребують особливого підходу в освітньому процесі, також належать:

- особи із соціально незахищених груп;
- особи, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- іммігранти та представники етнічних меншин;
- особи з обмеженнями здоров'я;
- сироти та діти, позбавлені батьківського піклування [28].

Нагальною потребою сьогодення є створення освітнього середовища, яке сприяє комплексній інклюзії для осіб з особливими освітніми потребами.

Таким чином, підготовка педагогів для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є однією з актуальних соціально значущих проблем педагогічної науки і практики.

Підготовка педагогічних кадрів для роботи з дітьми з ООП передбачає наступні *компоненти готовності* до інклюзивної освіти:

- Мотиваційний компонент, що включає стійкі мотиви до роботи в умовах інклюзивної освіти, визнання кожної дитини суб'єктом освітньої діяльності та внутрішню готовність до позитивного сприйняття дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

- Когнітивний компонент, який охоплює знання та уявлення про особливості психофізичного розвитку дітей і основи організації педагогічного процесу.

- Креативний компонент, що сприяє створенню нових матеріально-духовних цінностей і розвитку творчого потенціалу дітей з ООП.

- Діяльнісний компонент, який включає методи та прийоми реалізації професійних знань у роботі з дітьми з ООП, формування у педагогів відповідних компетенцій [28, с. 69].

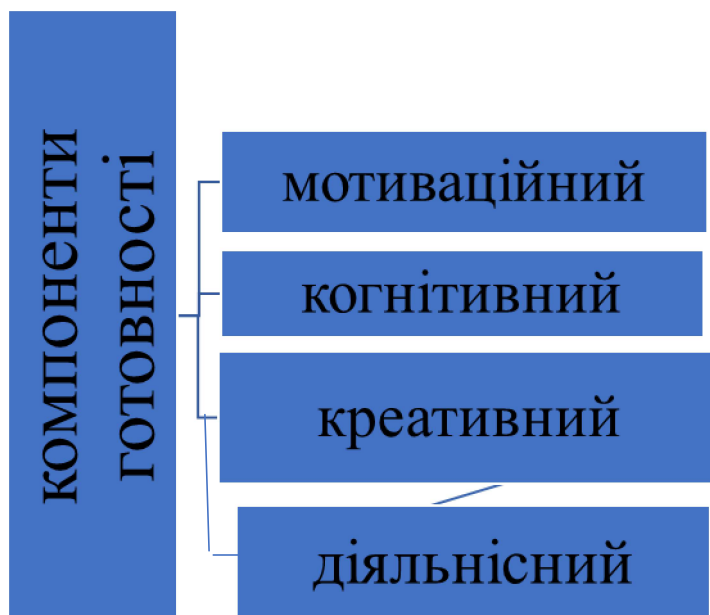

Рис. 1.2. Компоненти готовності підготовки педагогічних кадрів для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами

Комплексне використання зазначених компонентів дозволяє створити освітнє середовище, що задовольняє особливі потреби кожної особистості та створює умови для ефективної роботи. Воно сприяє її розвитку та самореалізації, вдосконалює зміст і методи педагогічного процесу, допомагає подолати упередження й соціальні стереотипи, трансформує державну соціальну політику щодо осіб з ООП, а також розширює систему освітньої та професійної підготовки осіб з ООП у державних і недержавних структурах, зокрема, в контексті визнання її свобод і прав тощо.

Так, ефективність підготовки фахівців дошкільної освіти для роботи з дітьми з особливими потребами залежить від створення визначальних умов:

- особистісно-діяльнісного підходу до навчання;
- корекційно-розвивального навчання, спрямованого на засвоєння змісту освіти;
- оптимізацію ситуації соціального розвитку;

- орієнтації на антропологічну концепцію освітніх послуг в площині академічного середовища.

Ефективність організації корекційно-розвивальної роботи в умовах освітнього середовища закладу дошкільної освіти залежить від належного забезпечення та дотримання педагогічними працівниками *принципів*, а саме:

- принципу системності профілактичних, корекційних та розвивальних завдань;
- принципу єдності діагностики та корекції;
- принципу корекції;
- принципу врахування індивідуальних та вікових особливостей дітей з особливими потребами;
- принципу комплексності методів психологічного впливу;
- принципу активного залучення найближчого соціального оточення.

Тенденції оновлення та глобалізації освітнього процесу у закладах вищої освіти вимагають пошуку новітніх ідей, методів та технологій підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти задля ефективності застосування на практиці підтримки, впливу, допомоги, максимально можливого розвитку дитини з особливими освітніми потребами для успішного майбутнього особистісного й соціального становлення.

Інтенсивність цих наукових пошуків залежить від з'ясування ефективності реалізації процесу фахової підготовки студентів – майбутніх фахівців дошкільної освіти, виявлення його недоліків та прогнозування шляхів подальшого вдосконалення.

Особливого значення набувають розробки ефективних підходів до корекції різноманітних порушень, що дозволяють досягти найбільш повного розвитку та соціальної інтеграції людини.

Метою корекційно-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами є розвиток та відновлення пізнавальних та емоційно-вольових процесів дитини, формування бажаних позитивних якостей особистості, сприяння у забезпеченні максимальної адаптації особистості з особливими потребами в соціумі,

варіативність адаптаційних методів до змінених форм та умов життя, корекція емоційно-вольової та пізнавальної сфер людини; формування її адекватної самооцінки та відповідних рівнів домагань [14].

Корекційно-педагогічний вплив роботи фахівців дошкільної освіти визначатиме розвиток психічних та пізнавальних процесів у дитини дошкільного віку з особливими освітніми потребами, а також специфічність її мовленнєвої, сенсорної, моторної сфер тощо.

Різноманітні *розлади мовлення* в дітей з особливими освітніми потребами потребують особливої уваги у процесі роботи педагогів, адже мовленнєві патології в більшості випадків є наслідками різних неврологічних порушень.

Помічено, що ці стани здатні призводити до порушень основних компонентів мовленнєвої системи, що призводить до слабкої сформованості мовлення, психомоторних процесів. Відомо, що близько 27 % дітей 5-6 років мають проблеми з мовленням, які згодом негативно впливають на їхній загальний розвиток і якість життя в старшому віці [1]. Тож за відсутності своєчасної корекції у цих дітей найчастіше виникають як мінімум проблеми з навчанням у школі.

Важливого значення в зазначеному контексті набувають питання системності корекційної психолого-педагогічної роботи з дітьми, які мають порушення мовлення, а саме наявність сприятливих для дитини емоційно-психологічних умов та обов'язкової позитивної мотивації. Важливим тут є досягнення максимальної активності дитини та її зацікавленості в подоланні мовленнєвих дефектів та виправлення порушень мовлення.

Доцільним у корекційно-педагогічному процесі з дітьми з особливими потребами використання *комплексної* мовленнєвої терапії із лікувально-реабілітаційними загальними заходами, саме це зумовлює взаємопов'язаність механізмів розвитку дрібної моторики та мовлення. Розвиток процесів маніпуляції у діяльності рук відбуваються паралельно із формуванням мовленнєвих процесів.

Так, у дітей із порушеннями опорно-рухового апарату за вираженої наявності мовленнєвих порушень (дизартрія) рекомендовано застосовувати під час занять з розвитку мовлення також обов'язково ще й дихальні вправи та вправи для регуляції голосоутворення, тренувальні вправи для вимови та диференціації губних, свистячих і шиплячих звуків; вправи на розвиток фонематичного слуху, слухової уваги, вміння дитини свідомо сприймати навчальний мовленнєвий матеріал [4].

Основною *формою* корекційно-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами в закладі дошкільної освіти є *заняття*, зокрема, заняття з *використанням логоритміки* (індивідуальні та групові), під час яких відбувається корекційно-виховний безпосередній вплив на дитину.

Проте, найбільш ефективними для тренування мовленнєвого спілкування дитини, виховання навичок соціальної поведінки, провідною формою є саме групові заняття. В організації корекційних занять важливо дотримуватись основних дидактичних принципів: регулярності, систематичності та послідовності, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини, спираючись на свідомість та активність дітей, за наявності обладнання необхідними методичними посібниками, наочними та технічними засобами, що сприятиме закріпленню навичок правильного мовлення та поведінки.

Корекційно-педагогічна робота фахівців дошкільної освіти з дітьми з особливими потребами включає також низку завдань та вправ щодо розвитку мовлення, сприйняття ритмічної організації мовлення, візуальної уваги, пам'яті, вправ підготовки руки до письма тощо.

Педагогічна доцільність використання засобів логопедичної ритміки у роботі з дошкільниками з особливими потребами.

Все, що оточує людину в житті, існує в ритмі, будь-який ритмічний рух активізує діяльність людського мозку. *Ритм* – досить широке й багатозначне поняття, що розуміється як віршований ритм, ритмічні зміни пір року (весна – літо – осінь – зима, що циклічно-ритмічно повторюються), цикл доби – зміна дня й

ночі, ритм людського організму: ритмічна робота серця, дихання(вдих - видих), танцювальний ритм, пісенний ритм тощо. Отже, ритм як узагальнена дефініція характеризується ознакою часового або просторового порядку явищ, процесів або предметів [8].

Швейцарський педагог та музикант Еміль Жак-Далькроз на початку ХХ століття заснував в Європі систему «ритмічного виховання», яка стала згодом відомою на весь світ як метод «ритмічної гімнастики» [10].

Рух – основа життя, якість та біологічна риса, основа живої матерії, основний урівноважений механізм системи «організм – середовище». За допомогою руху організм людини органічно входить у середовище, пристосовується до нього, розвивається і вдосконалюється сам, а з іншого боку – розвиває і вдосконалює навколишнє середовище. Власне, саме в людини рух є усвідомленим соціально-біологічним актом, є засобом зв'язку, взаємовпливу, активної адаптації і трудової діяльності. Рух використовується і як засіб профілактики, лікування та реабілітації.

Рухове вміння – оволодіння технікою дії, яка вирізняється підвищеною концентрацією уваги на складових частинах руху та способах вирішення рухового завдання.

Рухові навички – оволодіння технікою руху, за якої управління рухами проходить автоматично, а дії, рухи вирізняються підвищеною точністю й надійністю. Однак це не означає, що рух відбувається неусвідомлено, автоматично. Головним є те, що формування рухової навички є процесом утворення динамічного стереотипу при взаємодії першої та другої сигнальних систем, із перевагою останньої [33].

Психомоторний розвиток тісно пов'язаний із власне моторним розвитком. Психічні порушення створюють численні й різноманітні взаємозв'язки з руховими порушеннями. Рухи тіла і сприйняття різних відчуттів (зорові, слухові, кінестетичні, тактильні, смакові, рівноваги) дитини на початковому етапі розвитку є засобом пізнання навколишнього світу. При порушенні психомоторного

розвитку відбувається неповний або неправильний аналіз відчуттів. Психомоторний розвиток починається з неусвідомленої маніпуляції з предметами і продовжується до розумної, усвідомленої діяльності, яка розуміється як ціле направлене й заплановане сприйняття й перетворення дійсності за допомогою дій і рухів. У свідомість включається друга сигнальна система, яка вдосконалює діяльність і розвиток дитини. Кожен рух відбувається в певному ритмі [33].

Логоритміка (від грец. «лого» виховання правильного мовлення і «ритміка» рівномірний, розмірений) – це комплексна методика, що містить засоби логопедичного, музично-ритмічного й фізичного виховання.

У наукових розробках (Л. Бегас, О. Боряк, Х. Богрова, Г. Журавльова, О. Забара, З. Ленів, С. Притиковська та ін.) було доведено, що логопедична ритміка позитивно впливає на розвиток фонематичного слуху і мовлення у дітей.

Як зазначає Л. Волкова, *логопедична ритміка* в логопедії розуміється як система фізичних вправ, побудована на зв'язку слова, рухів, музики та поєднана з музичним вихованням (з методиками музичного виховання, музично-ритмічного виховання в дошкільному віці), черпає деякі дані з теорії музики, теорії танцю, історії музичного виховання. Об'єктом логопедичної ритміки є дитина з мовленнєвим порушенням. Предметом виступають різноманітні порушення психомоторних функцій і система рухів у поєднанні з музикою й словом. Метою логопедичної ритміки є подолання мовленнєвого порушення шляхом розвитку, виховання й корекції рухової сфери в поєднанні зі словом і музикою [3, с. 24-29].

Логоритміка вирішує оздоровлювальні, освітні, виховні й корекційні завдання:

- *Оздоровлювальні:* логоритмічні заняття сприяють зміцненню кістково-м'язового апарату, розвивають дихання, моторику (загальну, дрібну, мімічну), виховують правильну поставу, ходу, грацію рухів.
- *Освітні:* в осіб із вадами мовленнєвої сфери формуються рухові навички і вміння в колективі, просторові (оптико-просторові) уявлення, уміння зосередити увагу (слухову, зорову, тактильно-вібраційну), довільно

переміщуватися в просторі щодо інших людей і предметів, розвиваються слухова і зорова пам'ять, сила, спритність, координація рухів, рухова реакція на звуковий і зоровий подразник, витривалість, гальмівна діяльність, уміння переключитися з однієї діяльності на іншу. Також засвоюються теоретичні знання з ритміки, музичної культури.

- *Виховні:* заняття сприяють розумовому, моральному, естетичному, трудовому вихованню, розвивають художньо-творчі здібності, відчуття, смаки, а також морально-вольові якості – почуття колективізму, дисциплінованості тощо. *Корекційні:* корегують, усувають мовленнєві порушення й порушення психомоторики [17].

Етапи роботи з розвитку фонематичного сприйняття [30]:

- впізнавання немовленнєвих звуків;
- розрізнення висоти, сили, тембру голосу на матеріалі однакових звуків, слів, фраз;
- розрізнення слів близьких по своєму звуковому складу;
- диференціація складів;
- диференціація фонем;
- розвиток навичок елементарного звукового аналізу.

На наступних етапах, під час ігор та вправ, спочатку діти вчать розрізняти висоту, силу, тембр голосу, вслуховуватися в мовленнєві звуки, звукосполучення, слова; у подальшому – розрізняти слова, близькі по звуковому складу; пізніше – склади, фонемі рідної мови. Завданням останнього етапу роботи є формування навичок елементарного звукового аналізу.

Музична логоритміка як одна з форм своєрідної терапії на основі використання зв'язку музики, слова й руху в комплексі методів навчання є стійким засобом впливу, що сприяє легкому навчанню, соціалізації, корекції мовленнєвих порушень у дітей а також й розвитку їхніх музичних здібностей.

До *основних понять музичної логоритміки* належать такі: рух, рухове вміння, руховий навик, психомоторний розвиток, ритм, ритміка, музичний ритм,

музично-ритмічне почуття, музично-ритмічне виховання, рухливі ігри, кінезітерапія, лікувальна ритміка, логопедична ритміка.

Зрозуміло, що в основі занять із музичної логоритміки лежить музика. Якщо музичний твір не приносить дітям художньої насолоди, він не стане художнім відкриттям і не зможе справити суттєвий виховний вплив. Зацікавлене ставлення до музики дошкільнят і молодших школярів зумовлюється створенням творчої ситуації на кожному етапі спілкування з музичним зразком. Для досягнення цієї мети необхідно застосування засобів і педагогічних прийомів, що сприятимуть виникненню атмосфери зацікавленості, формуванню в дітей позитивного емоційного ставлення до запропонованої теми заняття. Крім традиційних видів музичної діяльності, доцільно застосовувати у роботі з дошкільниками з особливими потребами слухання музичних казок, дитячих пісень, перегляд мультфільмів, бесіди із використанням ілюстрацій.

Слухання музики розвиває фонематичне сприйняття, увагу, пам'ять та слуховий контроль, що має значення у формуванні фонематичного слуху. На логоритмічних заняттях пропонуються такі завдання:

- співвідносити звуки музичних інструментів зі звуками природи;
- визначати висоту звуків;
- визначати силу звуків;
- визначати музичний інструмент за звучанням;
- визначати характер мелодії;
- визначити темп музики;
- спів;
- поєднання музики, слова та руху.

Мелодії для прослуховування можна відтворювати на музичних інструментах, або включати аудіо-запис. Дзвоники використовують для пошуку звуку, або його співвіднесення; барабани – для ритмічних завдань (педагог задає ритм, а дитина відтворює його); гра на фортепіано дає змогу відтворювати мелодії та проспівувати звуки, різну висоту тощо. Спів – це складний процес

звукотворення, в якому важлива вокально-слухова координація. Він поліпшує мовлення дітей, адже співаючи, діти повинні вимовляти слова, що мають певне звучання, ритм та висоту.

Слухання (сприйняття) музики (після бесіди, визначення музичних засобів виразності твору) має вирішальне значення для формування фонематичних процесів, розвитку слухової уваги та слухового контролю. Музично-мовленнєва діяльність є засобом виховання естетичного почуття у дитини, розвитку музично-поетичного слуху, стимулювання мовленнєвого розвитку, профілактики та корекції мовленнєвих порушень.

Завдання зі слухання музики включають в себе:

- порівнювати звучання музики зі звуками навколишнього середовища;
- вслуховуватися в музику;
- розрізняти висоту звуків;
- розрізняти тембр музичних інструментів;
- розрізняти характер музики (весела, сумна);
- розрізняти музику за темпом і формою;
- визначати характер і засоби музичної виразності;
- розрізняти музику за жанром.

Гра на дитячих інструментах є високоефективним видом корекційної роботи з дітьми, що допомагає розвивати увагу і пам'ять, координацію рухів і дрібну моторику, фонетичний та звуковисотний слух, відчуття темпу і ритму, координацію співу і рухів пальців рук. Спів і рухи під музику як частина логопедичних занять можуть мати позитивний вплив на дітей з різними мовленнєвими та мовними труднощами. Це взаємодія між інтонаційними, слуховими та м'язово-сенсорними аспектами співу. Хоровий спів є особливо важливим терапевтичним інструментом, адже музика і слова стимулюють інтерес дітей і збагачують їхній емоційний досвід, що сприяє подоланню мовленнєвих труднощів та зменшенню негативних комплексів в психологічному стані.

При виборі *репертуару пісень* для дітей з мовленнєвими труднощами необхідно враховувати наступні аспекти:

- відповідну вікову освітню цінність;
- потенціал звукового діапазону;
- спрямованість корекції (наприклад, етапи нормалізації мовлення);
- зміст пісні, легкі для вимови літературні тексти;
- легкість запам'ятовування музики, виразність мелодії, логічне

розташування тексту по відношенню до сильних долей в музиці;

- простий аккомпанемент;
- прості музичні форми;
- можливості для виконавської режисури.

Використання *танцювальних вправ* на заняттях з логоритміки може бути дуже успішним за умов застосування доступних й простих рухів, наприклад, танець з атрибутами та без них, круговий танець, драматизація музики і рухів пісні, танцювальна імпровізація та ігри-драматизації, які стимулюватимуть дитячу уяву.

Ігри-драматизації та хороводи, які вимагають творчих та індивідуалізованих рухів, розвивають почуття колективізму та допомагають дітям з мовними проблемами позбутися своїх комплексів. Танець створює емоційну та невимушену атмосферу і заохочує до спілкування. Для дітей з порушенням координації рухів танець слід виконувати в повільному темпі; для дітей з порушенням мови або дисфункцією нервової системи танець слід виконувати в середньому або помірному темпі [6].

Ігрова діяльність має значний вплив на психологічний та фізичний розвиток дітей, оскільки діти легко піддаються впливу гри. На заняттях з логоритміки самостійні ігри та ігри поєднуються з музично-ритмічною діяльністю. Зокрема, марширування під музику, психогімнастика на килимі, релаксація на килимі під заспокійливу мелодію.

Так, використовується поєднання музично-ритмічних та логоритмічних комплексних ігор:

- Ігри на місці: дитина виконує вправи, не змінюючи свого положення відносно до того, що її оточує, виконуючи рухи різними частинами тіла.
- Рухливі ігри з використанням різноманітних рухів (біг, стрибки, підскоки, ходьба і вирівнювання), що вимагають швидкості, сили, спритності та координації рухів і надають цілісний вплив на організм – «Музичні стільці», «Стрибунці з дзвіночками», «Побудуй будиночок», «Дожени» тощо.
- Сюжетні рухливі ігри на свіжому повітрі з використанням опису епізодів з життя та казок словами, втілення образів з ігор – «гноми», «Котики-мишки», «Курчата» тощо.
- Ігри-драматизації, в яких діти передають зміст ігрових образів на основі віршованих або прозових текстів на різні теми та сюжетні лінії.
- Ігри, в яких діти передають ігрові образи за допомогою пантоміми, імітації та виразного мовлення – «Рукавичка», «Лісові звірі», «Лисиця та зайчик» [26].

Наведемо приклади застосування засобів логоритміки, які використовуються для корекційної роботи з дітьми з особливими потребами: пальчикова, артикуляційна та дихальна гімнастика; пальчикові та жестові ігри, які легко засвоюються дітьми та можуть застосовуватися також і для дорослих:

- *Артикуляційні вправи* допомагають зміцнити м'язи голосових органів, розвивають музичну пам'ять (що допомагає запам'ятовувати тексти пісень), увагу та ритм, підвищують рівень вокально-співочого розвитку дитини та покращують міміку.
- *Дихальні вправи* сприяють розвитку дихальної системи, виправляють мовні порушення та покращують співочі здібності дітей; дихальна гімнастика О. Стрельникової мають комбіновану терапевтичну дію. Основні дихальні вправи: «долоньки», «погончики», «насос», «великий маятник», «малий маятник», «котик», «обійми за плечі», «вушко», «поворот голови», «перекат», «крок». Також

корисно розвивати діафрагмальне та черевне дихання, тренувати дихальну, голосову та артикуляційну системи для спільної роботи. Дихальні вправи позитивно впливають на обмінні процеси, важливі для кровопостачання, а також допомагають відновити роботу центральної нервової системи і виправити порушення носового дихання;

- *Мовленнєві вправи* спрямовані на розвиток інтонаційного та фонематичного слуху, розширення діапазону розмовного та співацького голосу. Звуконаслідувальні ігри порівнюють і відтворюють інтонацію в різних висотних напрямках, полегшують звуковидобування, полегшують мовлення, зміцнюють тендітні голосові зв'язки дітей, готують їх до співу, виправляють звуковимову і допомагають запобігти захворюванням верхніх дихальних шляхів.

Вокалотерапія, або «цілющі звуки» – система, що включає тренування м'язів і голосу, є безмедикаментозним способом одужання при різних захворюваннях, застосовується зокрема й при дизартрії. Вокалізація звуків [а-а-а] стимулює роботу легенів, трахеї і гортані, оздоровлює руки і ноги; *Вокальна імітація* – вираження емоцій за допомогою інтонації, тембру, ритму та вібрації голосу.

- *Вокальна імітація* – полягає в тому, що дитина виражає власні емоції за допомогою інтонації, ритму, вібрації та тембру голосу.

- *Ігровий масаж та масажні вправи за методикою І. Цуцумі* сприяє підвищенню захисних властивостей верхніх дихальних шляхів та загалом всіх органів дитини; сприяє нормалізації вегето-судинного тону, стабілізації діяльності вестибулярного апарату та роботі ендокринних залоз.

- *Ігровий масаж та масажні вправи І. Цуцумі* підвищує захисні властивості верхніх дихальних шляхів і всіх органів; нормалізує вегето-судинний тонус, діяльність вестибулярного апарату та ендокринних залоз. Знижує частоту захворювань верхніх дихальних шляхів. Масаж включає погладження, розминання, розтирання і легкі постукування. Цей вид масажу ще більш

ефективніший, якщо одночасно дитина розмовляє зі своїм тілом, підтримуючи та схвалюючи його: «У мене гарні ручки», «У тебе гарний носик» тощо.

- *Самомасаж за допомогою системи А. Уманської* – одна з найефективніших методик зміцнення здоров'я без вікових обмежень, що заснована на впливі на дев'ять біотопів організму. Самомасаж певних частин тіла впливає на весь організм дитини.

- *Пальчикові ігри* передбачають розминання та масаж пальців і долонь. На музичних заняттях пальчикові ігри застосовуються під музику – дітям демонструють яскраві ілюстрації, іграшки або ляльки-мотанки, які супроводжуються співом або поспівкою, *a cappella* або з акомпанементом фортепіано, арфи, ксилофона або шумового інструменту; мелодії підбираються відповідно до віку дітей. Пальчикові ігри розвивають мовлення дитини та покращують навички координації пальців (підготовка до малювання та письма).

- *Мовленнєві ігри* – форма творчої діяльності дітей, корисна не тільки для розвитку мовлення, але й для музичного виховання. Засоби музичної виразності (ритм, темп, тон, інтенсивність, артикуляція та форма) також є ознаками мовлення. Застосування мовленнєвих ігор в музичні заняття для дітей навіть раннього віку сприяє засвоєнню дітьми засобів музичної виразності і розвитку емоційно-моторних навичок мовлення. У мовленнєвих іграх текст зазвичай співається або ритмічно проговорюється хором, в ансамблі або соло, з додаванням інструментальних звуків, жестів, рухів, вимови тощо. Жести як невербальні засоби мовлення замінюють слова. Пластичність додає музиці мовлення потенціал пантоміми і театру. Мовленнєві ігри дають можливість дітям зміцнити голосовий апарат і оволодіти всіма засобами музичної виразності, що ефективно впливає на емоційно-виразний розвиток мовлення дітей і на їхню рухову активність.

- *Ритмопластика* – танцювальна та ігрова гімнастика, сприяє розвитку особистості дитини дошкільного віку. Основними завданнями танцювальної та ігрової гімнастики є зміцнення опорно-рухового апарату, профілактика

плоскостопості, формування правильної постави, покращення загального тону та різних функцій організму дитини, функціональне вдосконалення дихальної, кровоносної, серцево-судинної та нервової систем, формування навичок емоційної виразності рухів під музику, релаксація і творчість в русі. Рухова творчість – рух і танець допомагають швидко і легко налагодити дружні стосунки з іншими дітьми та загалом мають психотерапевтичний ефект.

- *Релаксаційні вправи та ігри за методикою Е. Якобсона* використовуються для зняття фізичного та психічного напруження. Релаксаційні вправи та ігри за методикою Е. Якобсона доцільно використовувати для зняття фізичного та психічного напруження, створення позитивних емоцій та навчання найпростішим технікам регуляції свого психічного та фізичного стану.

- *Креативна гімнастика* – включення в звичайну гімнастику музично-творчих ігор та спеціальних завдань. Такий ігровий метод проведення гімнастики надає корекційному процесу привабливу форму, сприяє полегшенню процесу запам'ятовування та засвоєння вправ, загалом значно підвищує емоційний фон занять, сприяє розвитку уваги, мислення та творчих здібностей дитини. Інноваційним напрямом ритмопластики вважається *танцювально-ігрова гімнастика «Са-Фі-Дансе»*, що з'явилася в 90-х роках ХХ ст. як оздоровча аеробіка, що ґрунтується на ігровому методі проведення занять, в структурі якої є розділи *ігроритміки, ігрогімнастики та ігротанцю*.

- *Ігроритміка* сприяє розвитку відчуття ритму та рухових здібностей дітей. Спеціальні вправи ігроритміки допомагають дитині вільно, гарно та скоординовано виконувати рухи під музику, відповідно до структурних особливостей музичного супроводу, характеру, ритму, темпу тощо.

- *Ігрогімнастика* сприяє формуванню у дитини навичок різних видів рухів, необхідних для подальшої роботи: стройові, загальнорозвивальні й акробатичні вправи; вправи на розслаблення м'язів; дихальні вправи; вправи на зміцнення постави.

- *Ігротанці* допомагають формувати у вихованців танцювальні рухи, що загалом сприяє підвищенню їхньої загальної фізичної культури: елементи хореографічних вправ; танцювальні кроки; рухи танців (народних, сучасних, ритмічних).

Танцювально-ритмічна гімнастика – це спеціальні образно-танцювальні композиції та комплекси вправ: «Великий олень», «Я танцюю», «Зарядка», «Іванко-пастух», що має завершений сюжет композиції.

Нетрадиційні види вправ представлені ігропластиком, пальчиковою гімнастиком, ігровим самомасажом, музично-рухливими іграми та іграми-подорожами.

- *Ігропластика* – це нетрадиційна методика, що сприяє розвитку м'язової сили і пластики рухів. Такі вправи уможливають вільне вираження емоцій дитини, при цьому демонструючи відкритість і внутрішню свободу.

- *Пальчикова гімнастика* – сприяє розвитку дрібної моторики рук і координації рухів пальців рук.

- *Музично-рухливі ігри* - це прийоми імітації, наслідування, образні порівняння, рольові ситуації, змагання тощо («Відгадай, чий голосок», «Луна», «Чапля і жаби» тощо).

- *Ігри-подорожі* допомагають закріпити в дітей на-буті раніше вміння та навички. («На лісовій галявині», «Космонавти», «Морські навчання» тощо).

- *Арт-терапія* – це спосіб розкриття творчого потенціалу людини. Вона допомагає знизити емоційну тривожність, підвищити самооцінку, розвинути комунікативні навички та закріпити позитивні поведінкові реакції;

- *Речетатив* – це ритмічне промовляння тексту під музичний супровід. Музичний супровід підбирається відповідно до темпу мовлення, особливостей ритмічного малюнка та змісту тексту (наприклад, вірш про зайчика не слід читати під повільну мелодію в нижньому регістрі, а вірш про ведмедика – під повільну мелодію у верхньому регістрі).

- *Музична терапія* допомагає модифікувати психофізичний стан здоров'я в процесі життєдіяльності дітей. Музикотерапія може бути активною (імпровізація з рухами, що супроводжується словесним коментарем, який відповідає характеру музики) або пасивною (прослуховування спеціально стимулюючої, заспокійливої або стабілізуючої музики, або звучання такої музики як фону; заспокоєння дітей і переключення їхньої уваги на інші види діяльності). Музична терапія підвищує імунітет дітей, знімає напругу, головний та м'язовий біль, відновлює спокійне дихання; розслаблює м'язи та відновлює спокійне дихання. Застосовується музична терапія протягом дня, наприклад, під час ранкових зустрічей дітей, засинання та пробудження після денного сну, як музичний фон для занять та вільної діяльності.

Правильно підібрані логоритмічні вправи позитивно впливають на загальний тонус, настрій, моторику і нормальне дихання дитини з особливими потребами. Використання логоритміки для дітей з особливими потребами допомагає активізувати вербальні, музичні та візуальні сигнали, що сприяє підвищенню концентрації, розвиток сили волі у дітей, розвиває їхнє мислення, процеси гальмування та переключення уваги, дрібну моторику тощо.

Особливість музичної логоритміки полягає в тому, що в процесі роботи з дітьми педагогічна діяльність набуває максимальної суб'єкт-суб'єктної спрямованості. Вона реалізується не лише в ставленні педагога до дитини як рівноправного учасника музичної діяльності, а й у тому, що діти, залучені до освітнього процесу, поряд із вихователями та музичними керівниками беруть активну участь у всіх етапах створення й реалізації нової методики, стають її співавторами, співтворцями [11].

Основним завданням цілеспрямованої взаємодії вихователя й дітей є накопичення емоційних вражень, які стають основою плідної співпраці, вільного спілкування дітей із вихователем та однолітками. Метою цієї роботи є прищеплення дітям інтересу до музично-логоритмічних занять, музично-ігрового матеріалу, українського дитячого музичного фольклору, стимулювання бажання

добре виконувати поставлені завдання, чітко промовляти слова в піснях, скоромовках, музично-ритмічних рухах тощо.

Сьогодні не викликає жодних сумнівів *здоров'язберезувальний ефект музики*, яка здатна поліпшити психоемоційний та фізіологічний стан людини, особливо дітей з особливими потребами. Тому такі основні види корекційної роботи як психогімнастика, ігро-, арт-терапія містять музичну складову. Домінуючим компонентом музика виступає і у системі логоритмічних занять, корекційний ефект яких обумовлений органічним поєднанням слова, рухів та музики.

Музичний фактор на логоритмічних заняттях відіграє надзвичайно важливу роль, адже музика задає логопедичним вправам та іграм емоційний тонус, синхронізує рухи дітей, розвиває мелодико-інтонаційні характеристики голосу і вміння координувати спів, мовлення та рух. Взаємодія мовленнєвої, рухової та музичної складової на логоритмічних заняттях сприяють не лише корекції певних мовленнєвих вад вихованців, а й загальному їх розвитку, зокрема розвитку уваги, пам'яті, мислення, творчих здібностей та художньо-естетичному розвитку. Регулярне використання логоритмічних вправ позитивно впливає на перебудову дихальної діяльності дитини, що корисно не тільки для правильного звукоутворення, а й зміцнює загалом здоров'я дитини.

Логопедичні вправи та ігри, які не тільки допомагають дітям розслабитися, налаштуватися на певний емоційний лад, а також є гармонійною складовою музичних занять в ЗДО.

У корекційно-педагогічній роботі з дітьми з особливими потребами використовуються різноманітні логоритмічні *вправи*, а саме:

- Пальчикова гімнастика та ігри, що сприяють розвитку дрібної моторики рук;
- Артикуляційна гімнастика – для розвитку артикуляційної моторики;
- Фонопедичні та голосові вправи, що сприяють зміцненню м'язів гортані і розвитку сили голосу;

- Дихально-голосові вправи – сприяють набуттю навичок діафрагмального дихання, зростанню протяжності і сили видиху, збільшенню об'єму легенів;
- Ритмічно-мовленнєві вправи з руховим супроводом, що сприяють розвитку почуття ритму;
- Рухливі ігри з елементами арт-терапії, що сприяють розвитку слухової уваги, вмінню орієнтуватись у просторі;
- Вправи на релаксацію, що знімають емоційне і фізичне напруження.

Наведемо **приклад** **логоритмічних ігор та вправ**, які доцільно використовувати в корекційно-педагогічній роботі з дітьми-дошкільниками з особливими потребами.

Розпочинати доцільно з ритмічної ходи під марш та рухливої вправи з ритмодекламацією [26]:

«Ти крокуй»

Ти крокуй, ти крокуй, (Діти йдуть високо піднімаючи коліна)

Ноги вище піднімай!

І потупай по доріжці, (крокують на всій ступні, руки на поясі)

Веселіш ступайте ніжки.

Ти біжи, ти біжи- (біжать на носочках, руки зігнуті перед грудьми)

На носочках ти біжи.

І на п'ятках ми підем (ідуть на п'ятках, руки за спиною)

Тупать сильно ми почнем.

Ти стрибай, ти стрибай (стрибають на двох ногах, руки на поясі)

Наче зайчик ти стрибай.

Маршируй ти сміливіше (крокують)

З друзями йти веселіше.

Провідна роль у музичному вихованні дошкільнят належить співам, але цей вид діяльності особливо важко дається дітям з порушенням мовлення. Співи дітей з мовленнєвими порушеннями, з одного боку, є засобом корекції голосу,

артикуляції, дихання, а з іншої – процесом розвитку їхніх вокальних навичок та розвитку музичної здібностей, адже спів – це складний процес звукоутворення, в якому надзвичайно важливою є вокально-слухова координація, а саме взаємодія співочого, слухового і м'язового відчуттів. Також спів використовується як корекційний засіб для розвитку почуття ритму, голосу, правильної артикуляції звуків мови, для формування інтонаційної виразності мовлення шляхом включення в них логоритмічних вправ, логопедичних розспівок [21].

В логопедії є особлива система засвоєння звуків: спочатку відпрацьовується вимова голосних, потім «важких» приголосних (с, з, ш, ж, ч, щ, ц, л, р) з подальшою диференціацією поставлених звуків. В такій послідовності варто планувати роботу над розвитком співочих навичок у дітей з порушенням мовлення. Фонопедичні та дихально-голосові вправи є надзвичайно важливим етапом роботи над формуванням співочих навичок на основі логоритмічних вправ [3]. Наведемо приклади таких вправ:

Голосова вправа «Голосні звук»

(розспівування голосних у поєднанні з пальчиковими вправами)

«а-а-а» – нота до, (долоні рук відкриті, як широко відкриваємо рот, вимовляючи звук «а»;

«о-о-о» – нота ре, (великий і вказівний пальці з'єднані – бублик);

«у-у-у» – нота мі, (кулачок – трубочка);

«е-е-е» – нота фа, (долоні напіввідкриті);

«и-и-и», «і-і-і» – нота соль, (великий і вказівний пальці розведені - усмішка);

«це все звуки голосні» – соль, фа, мі, ре, до, до, до, (ритмічні оплески).

Голосова вправа «Вітер»

Діти виконують на звуках [у], [о], [а], [и] *crescendo-diminuendo*, розводячи руки в сторони – підсилюють звучання; наближають долоні одна до одної – звук затихає.

Фонопедична вправа «Листочок»

- Подув на листочок вітер (діти роблять довгий рівномірний видих, погойдуючи піднятими вверх руками).

- Листочок затріпотів (промовляють «бл-л-л...» на одному диханні, струшуючи кистями рук).

- Листочок відірвався і полетів (промовляють «п... п...», активно працюючи діафрагмою і поступово опускаючи руки).

- Закрутився у повітрі (виконують *glissando* вверх і вниз на звук [у], показуючи його висоту рукою).

Голосова вправа «Співаємо та «малюємо» у повітрі»

Ця вправа виконується за показом карток із зображенням крапок, краплинок, смужок, спіралі тощо. Дітям демонструється певна картка, а вони мають «намалювати» те, що на ній зображене, голосом та руками у повітрі.

Фонопедичні вправи «Звуки лісу»

1. «Муха» (стимулює мікроциркуляцію крові і обмін речовин обличчя)

В. п. – стоячи. Ноги на ширині плечей. Очі закриті. Долоню правої руки покласти на голову. Після глибокого вдиху промовляти звук [в] до повного видиху повітря з легенів.

2. «Комар» (стимулює мікроциркуляцію крові і обмін речовин в області голови та шиї).

В. п. – стоячи. Ноги на ширині плечей. Очі закриті. Розслабити все тіло, покласти долоню однієї руки на шию попереду. Вдих. На видиху промовляти неголосно і якомога довше звук [з].

3. «Жук» (стимулює мікроциркуляцію крові і обмін речовин в області грудної клітки).

В. п. – стоячи. Ноги на ширині плечей. Розслабити всі м'язи і закрити очі. Долоню покласти на груди. Вдих. На видиху промовляти довго і тихо звук [ж].

Такі вправи дають змогу тренувати периферичні відділи мовленнєвого, дихального, артикуляційного апаратів, розвивати плавність і виразність мовлення, силу та гнучкість голосу.

Ритмічно-мовленнєві вправи, що виконуються на основі пісень, поспівок які вивчаються з дітьми, розвивають артикуляційну моторику, почуття темпу, ритму, дають змогу дітям краще засвоїти слова та зміст пісень. Діти вчать «співати» руками. При цьому тіло, руки, артикуляційний апарат і голос стають одним, добре налагодженим інструментом.

«Чуки – чуки» (Українська народна пісня).

Чуки-чуки-чуки-чок (виконуючи пружинку, плещуть долонями по ногах)

Пішли дітки в таночок (руки на поясі, притупують ногами)

Чуки-чуки-чуки-чок (виконуючи пружинку, плещуть долонями по ногах)

Пішли дітки в таночок (руки на поясі, притупують ногами)

Донька збила каблучок (постукують каблучком правої ноги)

Донька збила каблучок (постукують каблучком лівої ноги)

Прибий татку каблучок (стукають кулачком по кулачку)

Бо я хочу в таночок.

Чок! (оплеск)

«Дощик» (музика В. Костенка, український текст Т. Коломієць)

Дощик, дощик з висоти (помахують руками зверху вниз)

Кап-кап-кап (стукають пальчиком по долоні)

Годі, годі вже іти (погрожують пальчиком)

Кап-кап-кап (стукають пальчиком по іншій долоні)

Ось коли ми підєм спать (підкладають долоні під щоку)

Кап-кап-кап (стукають пальчиком по долоні)

Можеш знову накрать (помахують руками зверху вниз)

Кап-кап-кап (стукають пальчиком по іншій долоні).

«А вже красне сонечко припекло» (українська народна пісня)

А вже красне сонечко (роблять «ліхтарики» над головою) припекло, припекло.

Ясне, щире золото (поступово опускають руки донизу) розлило, розлило.

На вулиці струмені (помахують кистями рук, рухаючи зліва на право) воркотять, воркотять.

Журавлі курликають (помахують розведеними в сторони руками, повернувшись «ключем» один за одним) та летять, та летять.

Вже розквітли проліски (з'єднують кисті рук, пальці розведені «Квіточка») у ліску, у ліску.

Швидко буде землянка (розводять руки перед собою)

вся в вінку, вся в вінку (погойдують піднятими руками)

Після засвоєння дітьми пісні, доцільною формою роботи є інсценізація пісні засобами пальчикового театру, що не тільки активізує мовленнєві центри дитини, а й допомагає розвивати емоційну сферу, уяву, асоціативно-образне мислення, сприяє самовираженню малоактивних, сором'язливих дітей.

Використання шумових музичних інструментів дає змогу дітям сприймати музичний твір в об'ємному, оркестровому виконанні, відчувати себе частиною цілого, а також залучити до роботи слуховий, зоровий, кінестетичний аналізатори. Старші дошкільники та школярі можуть самі визначити який інструмент краще доповнить звучання музичної п'єси чи пісні.

Дітям особливо подобаються ігри з елементами арт-терапії, наприклад: «Діти і ведмедики», «Зайчики і вовчики», «Горобчики і котики», «Кошенята і цуценята», «Дельфіни і акули», «Хмаринки та сонячні промінці», «Чаклуни і зірочки» тощо. Діти (або дитина та батько чи мама) поділяються на дві групи: Перша зображає одних персонажів під відповідну музику, друга – інших, потім міняються ролями.

«Вигадана тварина», «Гномики», «Джмелики», «Конячки», «Дерев'яні солдатики», «Жайворонки», «Вітер», «Струмок» тощо. Діти невимушено рухаються під музику, зображаючи уявну тварину чи казкового персонажа, а коли музика зупиняється – завмирають. Для ігор рекомендовано використовувати,

наприклад, такі музичні твори, як А. Вівальді цикл «Пори року», Л. Бетховен «До Елізи», Е. Гріг «Ранок», «Пташка», В. Моцарт Симфонія № 40 ч. 1, «Нічна музика», К. Сен-Санс «Карнавал тварин та ін. Наймолодшим дітям можна запропонувати відповідні атрибути: шапочки, накидки, що допоможе дітям швидше перетілитись в певний образ.

Під спокійну музику рекомендується застосовувати *релаксаційні вправи*: лежачи, або сидячи на стільцях, розслабити м'язи обличчя, рук, ніг, живота, спини, плавними рухами гладити свої вушка, обличчя, ручки, ніжки. Використовуючи масажні м'ячики можна запропонувати дітям зробити самомасаж, або масаж один одному. Це не тільки заспокоює, розслабляє дітей, що дуже корисно дітям з дизартрією, заїкуватістю, а й згуртовує дитячий колектив, вчить турботі один про одного. Приклади таких ігор:

«М'ячик»

М'ячику мій вірний друже

І тебе люблю я дуже.

Весело з тобою грати

Ручки (ніжки) (спинку другу) розтирати.

Отже, логоритміка як одна з форм своєрідної терапії мовленнєвих порушень, що базується на основі використання зв'язку музики, слова й руху в комплексі методів навчання є важливим засобом, що сприяє легкому навчанню, соціалізації, корекції мовленнєвих порушень у дітей а також й загального розвитку дітей з особливими потребами.

Логопедичні вправи та ігри є гармонійною складовою занять не тільки в закладах дошкільної освіти, а також корекційно-педагогічної роботи в інших установах з дітьми з особливими потребами, а саме: пальчикова гімнастика та ігри; артикуляційна гімнастика; фонопедичні та голосові вправи; дихально-голосові вправи; ритмічно-мовленнєві вправи з руховим супроводом; рухливі ігри з елементами арт-терапії; вправи на релаксацію.

В забезпеченні корекційно-педагогічного процесу дітей дошкільного віку з особливими потребами важливого значення набувають питання доцільності та ефективності використання зазначених форм, методів, засобів і способів логопедичної ритміки в роботі з дітьми з особливими потребами, що певним чином значно посилює вплив та корекційні можливості музичного мистецтва, а також здатність фахівців дошкільної освіти брати активну участь у корекційно-педагогічному процесі. Використання різних форм взаємодії як умови збалансованої роботи передбачає, що педагоги закладів дошкільної освіти стають активними учасниками корекційно-педагогічного процесу. Такий підхід спонукає до творчої співпраці, усуває відчуженість, вселяє впевненість у своїх силах. Довірливе, доброзичливе ставлення одне до одного допомагає дорослим зрозуміти світ почуттів дітей. А найголовніше – відбувається занурення дітей разом з батьками у безкрайній світ мистецтва і творчості, який збагачує життя дитини з особливими потребами й живить його прекрасними та дивовижними враженнями

Висновки

На основі аналізу спеціальної психолого-педагогічної літератури визначено педагогічну доцільність та специфіку використання засобів логопедичної ритміки в роботі дошкільниками. *Логоритміка* – це комплексна методика, що містить засоби логопедичного, музично-ритмічного й фізичного виховання. У педагогічному значенні «ритміка» – це система фізичних вправ під музику, побудованих на зв'язку рухів із музикою; «логопедична ритміка» розуміється як система фізичних вправ, побудована на зв'язку слова, рухів, музики, що поєднана із методиками музичного виховання, музично-ритмічного виховання дітей дошкільного віку, черпає де-які дані з теорії музики, теорії танцю, історії музичного виховання. В основі ритміки лежить поняття ритмічного почуття, властиве майже кожній людині.

Окреслено специфіку використання засобів логопедичної ритміки фахівцями дошкільної освіти в корекційно-розвивальному процесі з дітьми з

особливими потребами. Система корекційно-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами засобами логоритміки містить низку *загально-розвивальних видів діяльності* (слухання (сприйняття) музики, музично-ритмічні рухи, гру на дитячих інструментах, співи, танцювальні вправи, ігри-драматизації та хороводи, різноманітні музичні, рухливі ігри), а також *традиційні та нетрадиційні засоби логоритміки*, які використовуються для корекційної роботи з дітьми з особливими потребами: пальчикова, артикуляційна та дихальна гімнастика; мовленнєві вправи, вокалотерапія, або «цілющі звуки», вокальна імітація, ігровий масаж та масажні вправи Ю. Цуцумі, самомасаж за системою А. Уманської, пальчикові, жестові та мовленнєві ігри, ритмопластика, релаксаційні вправи та ігри за методикою Е. Якобсона, креативна гімнастика, ігритміка, ігрогімнастика, ігротанці, ігропластика, ігри-подорожі, арт-терапія, музична терапія, речетативи, які легко засвоюються дітьми та можуть застосовуватися також і для дорослих.

Використовуючи логопедичну ритміку в процесі цілеспрямованої і систематичної корекції, досягаються загальні позитивні зміни щодо сформованості мовленнєвої компетенції у дітей дошкільного віку з особливими потребами. Використання логоритмічних вправ у процесі корекційно-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами позитивно впливає на емоції, настрій дітей, урівноважує їх нервово-психічний стан, підвищує загальний тонус, дає змогу утримувати стійку увагу дітей, забезпечує різнобічне, високоефективне як мовленнєве так і загальне виховання дітей.

Крім того, після застосування логоритміки у цих дітей спостерігалось позитивна динаміка розвитку уваги, просторового сприйняття та пам'яті, значне покращення вимови звуків. Також суттєво підвищився рівень розвитку здатності аналізувати ситуації, усвідомлювати образний і прихований зміст. У них зросла пізнавальна активність. спостерігалось розширення словникового запасу та підвищення загальної обізнаності. Корекційний вплив логопедичної ритміки відображається в позитивній динаміці всіх розглянутих показників. Логопедична

ритміка сприяє активізації процесів пам'яті, уваги, підвищує рівень мовленнєвого розвитку, зміцнює аналітичне мислення та посилено стимулює емоційну сферу дітей дошкільного віку і з особливими потребами.

Список використаних джерел

1. Базима Н. В. Корекційно-розвивальна робота з розвитку мовлення у дітей з РАС. Київ, 2018. 14 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція від 12.02.2021) URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
3. Білянiна В. М. Особливості проведення логоритмічних занять з дітьми дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня. *Актуальні питання корекційної та інклюзивної освіти* : зб. наук. пр. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; Харків : ХНПУ, 2020. С. 24-29.
4. Богрова Х. Б. Психологічні особливості розвитку просодичного компонента мовлення дітей дошкільного віку засобами вокалотерапії. Переяслав-Хмельницький, 2017. 28 с.
5. Бондар В. І., Синьов В. М., Тищенко В. В. Тенденції розвитку освіти дітей з психофізичними вадами в Європі та Україні. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. 2012. Вип. 19. С. 165–170.
6. Верховинець В. М. Весняночка: ігри з піснями для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. 5-те вид. Київ : Музична Україна, 1989. 342 с
7. Войтко В. Навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами: сучасні підходи: навчально-методичний посібник. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2016. 84 с.
8. Григор'єва О. Є. Розвиток мовлення і корекція звукопорушень у старших дошкільників на музичних заняттях із використанням логоритміки та логопедичних вправ. Київ, 2017. С. 8-14.
9. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна робота в спеціальних дошкільних закладах для дітей з особливими потребами. Суми, 2018. 302 с.
10. Жак-Далькроз Е. Ритм. Класика ХХІ. 2006. 248 с.
11. Забара О. В. Історія виникнення логопедичної ритміки. Київ, 2022. 234 с.
12. Закон України «Про дошкільну освіту» № 3788-IX від 06.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>
13. Колеснік К., Комарівська Н., Стахова І., Присяжнюк Л. Значення спільної діяльності для розвитку мовлення дітей. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Вип.17(2). Слов'янськ, 2022. С. 127-138.
14. Колупаєва А., Таранченко О. Інклюзивна освіта: від основ до практики : монографія. Київ : ТОВ «Атопол», 2016. 152 с.
15. Котломанітова, Г. Упровадження логоритміки в інклюзивне освітнє середовище початкової школи. *Теоретична і дидактична філологія*. Серія «Педагогіка». Випуск 27, 2018. 84-93.
16. Ленів З. П. Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії. Київ, 2020. 21 с.
17. Марченко І. С. Особливості логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Київ, 2021. 56 с.
18. Мілевська О.П. Логотренінг як форма роботи зі стимуляції у дітей мовленнєвих механізмів різного рівня. Львів, 2020. С.165-174.

19. Московиченко М. О. Корекція заїкання засобами логоритміки. Київ, 2023. 23 с.
20. Половіна О. Дитина у світі мистецтва. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання* 2021. № 2. С. 3-8.
21. Поповська О. А., Якименко Ю. І., Береженна Л. Ю. Елементарне музикування Карла Орфа як засіб розвитку довільності пізнавальних процесів дітей дошкільного віку з ознаками обдарованості. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2022. Вип. 64. С. 137-147.
22. Порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 р. № 88. {Додаток 1 із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 863 від 15.11.2017, № 129 від 27.02.2019}
23. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. [К.], 01.07.2014. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
24. Руденко Н. І. Експериментальне впровадження програми роботи з корекції звуковимови у дітей дошкільного віку з дизартрією засобами логоритміки. Рівне, 2022. 54 с.
25. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2005. 360 с.
26. Садовенко С. М. Ти, малий, скажи малому...: музична логоритміка. Київ, 2023. 128 с.
27. Саламанська декларація та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами [Електронний ресурс] / ООН; Міністерство з питань освіти та науки Іспанії // Всесвітня конференція освіти осіб з особливими потребами: доступ та якість, Саламанка, Іспанія 7-10 юня 1994 г. – Париж : ЮНЕСКО, 1994. – [X] 41 с. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf
28. Середа І., Савінова Н., Стельмах Н. Корекційно-виховна діяльність педагога у сучасних закладах освіти : монографія. Миколаїв : Іліон, 2019. 190 с.
29. Софій Н. З. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти .Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально методичний посібник / Колупаєва А. А., Софій Н. З., Найда Ю. М. та ін. За заг. ред. Даниленко Л. І. – К. : 2007. – 128 с.
30. Шикирінська О. А. Розвиток комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ігрової діяльності / Зб. матеріалів науково-практичного симпозіуму *Орликіана-2021: проблеми та перспективи сучасної освіти*: Миколаїв, 13 жовтня 2021 р. – С. 140-143.
31. Школьник С. Я. Мовні віршовані ігри та вправи з музичним супроводом для дітей, що мають вади мовлення Харків: 1999. 86 с.
32. Шпирна О. М. Використання логоритмічних прийомів у корекційній роботі. Київ, 2022. С. 28-31.
33. Kruty, K., Koval, L., Vazhenina, O., Desnova, I., Zahnitko, A., & Popovska, O. (2022). Formation of Mastering Morphology Mechanisms and Word Formation in Children: Neuroscientific Research. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 13(4), 280-291. URL: <https://doi.org/10.18662/brain/13.4/388>
34. Zavatskyi V.Yu., Piletska L.S., Zavatska N.Ye., Semenov O.S., Blyskun O.O., Blynova O.Ye. Yaremchuk V.V., Popovych I.S. Systematic Rehabilitation of Student Youth with Post-Traumatic Stress Disorders under Conditions of the Armed Conflict in Eastern Ukraine. *Revista ESPACIOS*. 2020. Vol. 41 (6). P. 20. URL: <http://www.revistaespacios.com/a20v41n06/20410620.html>